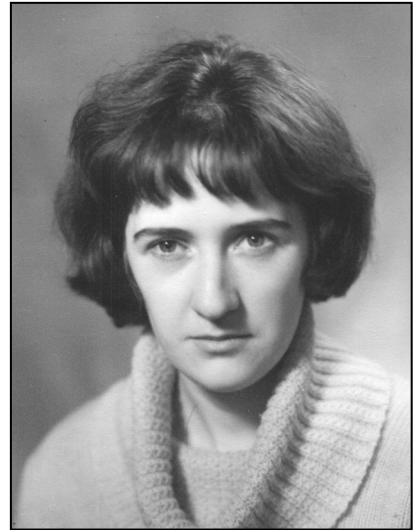

ВІЙСЬКОВИЙ ПАНТЕОН

ВІЙСЬКОВІ ПОХОВАННЯ НА ЯНІВСЬКОМУ ЦВИНТАРІ У ЛЬВОВІ

Христина ХАРЧУК,
*старший викладач Львівського державного
аграрного університету*

Харчук Христина. *Військові поховання на Янівському цвинтарі у Львові.*

У статті досліджуються військові поховання першої половини XX ст. на Янівському цвинтарі у Львові, закладеному наприкінці XIX ст. Сьогодні цвинтар є пам'яткою історико-меморіальної та культурної спадщини Західного регіону України.

Ключові слова: *українські січові стрільці, Українська Галицька Армія, воєнні цвинтарі, польський воєнний цвинтар.*

Харчук Кристина. *Военные захоронения на Яновском кладбище во Львове.*

В статье исследуются военные захоронения первой половины XX ст. на Яновском кладбище во Львове, датированом концом XIX века. Кладбище сегодня является памятником историко-мемориального и культурного наследия Западного региона Украины.

Ключевые слова: *украинские сечовые стрельцы, Украинская Галицкая Армия, военные кладбища, польское военное кладбище.*

Kharchuk Christina. *War participants at the Yaniv cemetery in Lviv*

This article addresses the question of war participants of the first half XX century at the Yaniv cemetery, dated by end of XIX century. It's historical, memorial and cultural legacy of Western Ukraine.

Key words: *ukrainian sich riflement, Ukrainian Galician Army, military cemetery, Polish war cemetery.*

До найбільш відомих цвинтарів Галичини, де є чимало військових поховань, належить Янівське кладовище у Львові. Тут знаходяться поховання Українських Січових Стрільців, які загинули під час українсько-польської війни та після неї, частково збережений меморіал польських військових ветеранів з 1918–1920 рр., поховання ветеранів словацької армії з 1941 р., запущений меморіал німецьких військовополонених, які померли у Львові у 1945–1949 рр., поховання жертв квітневих подій 1936 р. та багато окремих військових могил. На цвинтарі колись були єврейський меморіал з періоду польсько-української війни, поховання воєнків російського війська з армій Денікіна, Врангеля та Бредова з 1919–1920-х рр., поховання воєнків гітлерівської армії з 1941–1945 рр., які тепер знаходяться під пізнішими похованнями.

Янівський цвинтар відкрив Львівський магістрат для західної частини міста в останній чверті XIX ст., після ліквідації Жовківського, Городоцького і Стрийського цвинтарів, одночасно з розширенням Личаківського цвинтаря для східної частини міста. 21 листопада 1888 р. – дата відкриття нового Янівського кладовища у Львові [1].

Янівський цвинтар, розташований на південно-західному схилі гори Кортумівки при дорозі на Янів, сягає у своїй найвищій точці 370 м над рівнем моря (для порівняння, найвищий пагорб Личакова має висоту 350 м над рівнем моря).

У 1937 р. цвинтар нараховував 54 поля [2], поділених алеями та стежками, що перетиналися, здебільшого, під прямим кутом. За цвинтарними книгами цього часу, тут поховано 115 тисяч померлих. Спочатку на цьому кладовищі ховали померлих із закладів судової медицини та убогих із львівських шпиталів [3].

У 1962 р., після розпуску єврейської громади, до Янівського цвинтаря приєднано розташоване поруч єврейське кладовище. Нині площа Янівського кладовища сягає близько 38 гектарів, на його 68 полях поховано понад 200 тисяч осіб.

Стрільцький цвинтар, 1918 р. 1919–1920 рр.

На полях 38 та 38а у 1997–1999 рр., за проектом авторського колективу інституту «Укрзахідпроектреставрація» (керівник О. Петришин), відновлено військовий меморіал стрільців УГА, які загинули під час листопадових боїв за Львів у 1918 р. та в наступні роки під час українсько-польської війни. Тут поховані, здебільшого, Українські Стрільці, які померли від ран та пошестей у польських тюрмах у 1919–1920 рр. Цей військовий меморіал упорядкований ще у 1933 р. за

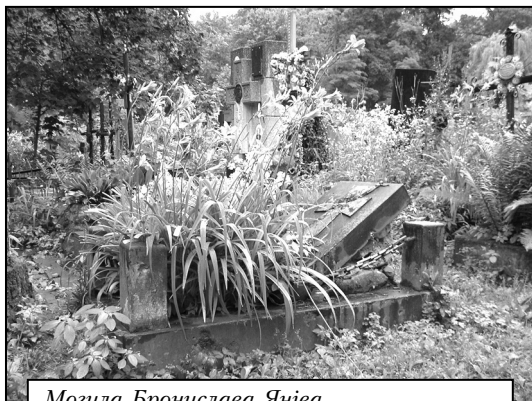

Вхідна брама на стрільцькому цвинтарі

ініціативою Товариства Охорони Воєнних Могил під головуванням Бронислава Яніва [4]. Тоді тут, завдяки діяльності Товариства, було встановлено 440 бетонних хрестів, виконаних за ескізами Петра Холодного та Лева Лепкого у вигляді козацьких надгробних хрестів. Метою Товариства, як сказано у його статуті, затвердженому в березні 1927 р. у Львові, було: «Плекати і поширювати між членами Товариства ідеї пієтизму і пошани до могил борців, які полягли у війні і похоронені на території Польської держави». До ініціаторів створення Товариства належали: Бронислав Янів, Олександр Карпінський, Євстахій Стеблицький, Іван Німчук, Степан Федак.

Автором проекту меморіалу став відомий український архітектор Євген Нагірний [5]. Його впорядкування виконала «Кооператива інженірських робіт» під керуванням інженера Андрія П'ясецького. Тоді тут було перепоховано 1070 Українських Стрільців [6]. Згодом на цьому кладовищі спочили також командувач УГА Мирон Тарнавський (†1938) та прем'єр-міністр ЗУНР Кость Левицький (†1941). У 1971 р. меморіал знищила бульдозерами радянська влада.

На полі меморіалу Українських Стрільців у 1994 р., поруч з відновленою могилою М. Тарнавського, перезахоронено замордованого більшовиками в тюрмі на Лонцького Василя Беня (†1941), підполковника армії УНР, ад'ютанта Симона Петлюри. На

Могила Бронислава Яніва

прилеглому 39-му полі похований Бронислав Янів (†1931), на 20-му – генерал УНР, генерал-хорунжий Армії УНР, член комісії утворення військових шкіл та академій УНР Михайло Пересада-Суходольський (†1938).

До кінця Другої світової війни на Янівському кладовищі були спеціально виділені місця під військові поховання. Так, наприклад, поля 42-ге і 43-ге призначалися для Львівського військового гарнізону, серед скромних могил якого вирізнялися могили льотчиків [7]. На 41-му полі поховані жертви Першої світової війни, українсько-польської війни 1918–1920 рр. Усі ці військові поховання, як і український військовий меморіал 38 та 38а полів, зруйновані на початку 1970-х рр.

Раніше на 41-му полі знаходилися також могили російських вояків з 1919–1920-х рр., які належали до солдатів армій Денікіна (21 поодинокі могила і 1 масова могила), Врангеля та Бредова (1 поодинокі і 1 масова) [8], що помирали у Львові та в еміграції. Тут також був похований капітан армії Балаховича Анісім Гайдай. У загальній могилі на цьому полі спочивали 226 більшовиків, які загинули у битві під Львовом у 1920 р. [9]. Тут похоронені також невідомі вояки австрійської та російської армій з Першої світової війни (8 поодиноких могил та 12 масових, які були перенесені з 28-го поля цвинтаря), які загинули на початку війни у серпні-жовтні 1914 р. [10]. Три масові могили прийняли тут на вічний спочинок 99 невідомих вояків, жертв Першої світової війни.

За архівними даними, у 1916 р. архітектор Вавжинець Дайчак виконав проект пам'ятника з кам'яним хрестом невідомим воїнам, похованим у двох рядах 28-го поля [11]. Однак, очевидно, через брак коштів у післявоєнний період, проект не був реалізований. Військові поховання вояків австрійської та російської армій з Першої світової війни знаходилися також на 19-му полі [12].

На 37-му полі, поруч із військовим меморіалом Українських Стрільців (поля 38, 38а), зберігся невеликий польський військовий меморіал з 1918 р., який слугував для військових поховань. Меморіал також був знищений на початку 1970-х і відданий, як і сусідній, – український – під нові цивільні поховання. Згодом на могилах польських ветеранів вирости монументальні гробівці заможних львів'ян. Сьогодні тут ще стоїть польовий пам'ятник-вівтар у вигляді високого хреста з чорного мармуру, вкомпонований у бетонну стеллу. Біля цього пам'ятника збереглося декілька військових могил з бетонними хрестами. Цей меморіал спорудило польське Товариство Опіки над Могилами Героїв (Polskie Towarzystwo nad Grobami Bogateryw) у липні 1939 р. [13]. Раніше справа і зліва від пам'ятного хреста були розташовані рядами могили польських військових ветеранів. З північної сторони від інших поховань меморіал відокремлювала кам'яна опорна стіна з пам'ятною табличкою із написом «Героїчним воїнам з усіх країв і територій Польщі, які полягли або померли від ран в обороні Львова і Східних Кресів у 1918–1920 роках». Марія Бачинська, автор короткого путівника по Личаківському та Янівському цвинтарях, повідомляє, що тут поховано понад 600 польських воїнів [14]. За проектом архітектора Вінсента Равського, на цьому місці планувалося встановити багатопігурний пам'ятник, але через нестачу коштів цей задум не був реалізований.

На 42-му і 43-му полях було військове поховання польського військового гарнізону, серед якого вирізнялися могили льотчиків [15]. Посеред військових могил була також спільна могила 9 цивільних осіб, похованих тут у листопаді 1918 р. [16].

Меморіал загиблим єврейським воїнам з періоду польсько-української війни та жертв погрому 21–23 листопада 1918 р. спорудила за свої кошти львівська єврейська громада. Жертвам погрому встановили пам'ятник на Кортумовій горі, біля якої

Польський військовий меморіал з 1918–1920 рр.

розміщено меморіал, який, після розширення у 1922 році, складався з 16-ти рядів могил, у яких було 375 поховань [17]. Пам'ятний обеліск загиблим воїнам на єврейському кладовищі запроєктував архітектор Вавжинець Дайчак близько 1919 р. [18].

Зліва від головної алеї, на початку цвинтаря знаходиться поховання жертв квітневих подій 1936 р. Тоді, під час заворушень безробітних, був убитий польською поліцією Владислав Козак (†1936). Його похорон вилився в антиурядову демонстрацію, під час якої поліцією було вбито ще 48 демонстрантів. Меморіал загиблих впорядковано у 1956 р. Зліва від поховань демонстрантів – могила Нафталі Ботвіна (†1925), підпільника, страченого польською владою за вбивство поліцейського агента.

З перших днів радянсько-німецької війни на 6-му полі Янівського цвинтаря збереглася братська могила – «Чотири хрести», у якій поховані незідентифіковані жертви масових вбивств з тюрми «Бригідки». Поруч у 1990 р. встановили пам'ятний хрест лю-

*Могили польських ветеранів на
військовому меморіалі з 1918-1920 рр.*

дям, що стали жертвами терору НКВД у червні 1941 р.

У листопаді 1942 р. на Янівському цвинтарі було розстріляно 28 українських в'язнів (покарання за вбивство українськими підпільниками німецького офіцера). Серед них був й Андрій Прясецький, визначний вчений, викладач Львівської політехніки, член Українського державного правління. Братська могила жертв гестапо неодноразово нищилась тоталітарним режимом. У 1990 р. могила відновлена Студентським братством Львівської політехніки.

Вище 37-го поля встановлена пам'ятна плита жертвам голокосту з лаконічним написом: «Здесь похоронены советские граждане – жертвы фашистских злодеяний во Львове. 1941–1943».

*Могили німецьких військовополонених
з 1945–1949 рр.*

Протягом 1941–1945 рр. на частині Янівського цвинтаря, прилеглої до теперішньої вул. Т. Шевченка, ховали вояків гітлерівської армії. У 1941 р. на 6-му полі кладовища закладене окреме військове поховання для словаків, яке, як і всі інші військові поховання, було знищене на початку 1970-х рр. Збереглася лише напівзруйнована бетонна стелла з двораменним хрестом та написом: «Життя за Віру, за Свободу народу, по жертвували для Перемоги. Тут лежать герої словацької армії, які загинули під час війни, коли вирішувалася доля словацької незалежності і свободи». Під цим написом перелічені 17 загиблих словацьких вояків.

Ще одне військове поховання Янівського цвинтаря знаходиться на західній його околиці, за межами 53-го поля. Там збереглося 40 номерних могил німецьких військовополонених, які померли у Львові в 1945–1949 рр., – у чотирьох рядах по десять могил. Це невелике поховання колись було оточене кам'яним муром з бутового каменю, яке збереглося лише частково.

Військові меморіали та поховання на Янівському відновлені лише частково, багато з них необхідно відбудувати та реставрувати. Ті поховання, які тепер знаходяться під давнішими, також потребують хоча би встановлення пам'ятного знаку або меморіальної таблиці на знак пошани до загиблих.

ДЖЕРЕЛА

1. Переписка з міністерством внутрішніх справ, Львівським магістратом та ін. про відкриття Янівського цвинтаря // ДАЛО. – Ф. 146. – Оп. 59. – Спр. 230. – С. 3.
2. Baczyńska M. Przewodnik po cmentarzach lwowskich Łyczakowskim i Janowskim. – Lwów, 1937. – S. 22.
3. Справа з будівництва кладовища на Замарстинові // ДАЛО. – Ф. 2 [Міське управління в королівському столичному місті Львові, 1919–1939 рр.]. – Оп. 4 [Будівельний відділ]. – Спр. 1271. – С. 3.
4. І. Н. Цвинтар українських поляглих на Янівським // Діло. – Львів, 1934. – Ч. 293. – С. 3.
5. Військове кладовище на Янівському цвинтарі // ДАЛО. – Ф. 1 [Львівське воєводське управління, 1921–1939 рр. Будівельний відділ з тематичним і місцевим каталогом]. – Оп. 30. – Спр. 2421.
6. Там само. – С. 24.
7. Baczyńska M. Przewodnik po cmentarzach lwowskich Łyczakowskim i Janowskim. – Lwów, 1937. – S. 25.
8. Ibidem. – S. 24.
9. Ibidem.
10. План Янівського військового кладовища у Львові // ДАЛО. – Ф. 1 [Львівське воєвідське управління 1921–1939 рр. Будівельний відділ з тематичним і місцевим каталогом]. – Оп. 30. – Спр. 3692. – С. 1, 2; Baczyńska M. Przewodnik po cmentarzach lwowskich Łyczakowskim i Janowskim. – Lwów, 1937. – S. 24.
11. План Янівського військового кладовища у Львові // ДАЛО. – Ф. 1 [Львівське воєвідське управління 1921–1939 рр. Будівельний відділ з тематичним і місцевим каталогом]. – Оп. 30. – Спр. 3692. – С. 1, 2.
12. Там само.
13. Проект пам'ятника легіоністам, оборонцям Львова на Янівському кладовищі (1938 р.) // ДАЛО. – Ф. 1 [Львівське воєводське управління, 1921–1939 рр. Будівельний відділ з тематичним і місцевим каталогом]. – Оп. 30. – Спр. 4488. – С. 4-5.
14. Baczyńska M. Przewodnik po cmentarzach lwowskich Łyczakowskim i Janowskim. – Lwów, 1937. – S. 25.
15. Ibidem.
16. Ibidem. – S. 24.
17. План єврейського військового кладовища у Львові. 1922 р. // ДАЛО. – Ф. 1 [Львівське воєводське управління 1921–1939 рр. Будівельний відділ з тематичним і місцевим каталогом]. – Оп. 30. – Спр. 4489. – С. 1, 2, 3.
18. Плани військового кладовища на Личакові // ДАЛО. – Ф. 1 [Львівське воєводське управління 1921–1939 рр. Будівельний відділ з тематичним і місцевим каталогом]. – Оп. 50. – Спр. 168. – С. 6.